

ДВАДЦЯТЬ ТРЕТЯ РІЧНИЦЯ ПРОВЕДЕННЯ ВСЕУКРАЇНСЬКОГО РЕФЕРЕНДУМУ ЩОДО ПРОГОЛОШЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

1. Умови розгортання державотворчого процесу

Останнє десятиріччя ХХ ст. ввійде в історію дуже суттєвими геополітичними змінами. Серед нових політичних реалій – творення Української незалежної держави з-поміж інших країн пострадянського простору. Передумовами глобальних зрушень на континенті були: подолання військово-політичного протиборства Схід – Захід, падіння комунізму і переорієнтація низки держав на засади цінностей західної демократії.

Внаслідок цих подій світ із двополюсного, чітко розмежованого поступово набирає обрисів багатопольного, взаємозалежного, зростають взаємовпливи держав і народів. Тісно пов'язані між собою процеси подолання розколу Європи й Німеччини, ослаблення полюса сили, що його уособлювала Москва, та самовизначення народів східноєвропейських держав і національно-державного волевиявлення народів колишнього Радянського Союзу. На Сході припинили існування воєнно-політичний блок країн Варшавського Договору, Рада Економічної Взаємодопомоги та СРСР як світова наддержава.

Досягнення суверенного статусу Українською державою стало однією з найвідчутніших геополітичних подій ХХ ст. Появу на політичній карті світу нової незалежної держави – України – зумовила низка чинників.

Зовнішні чинники:

- 1) поразка соціалістичного табору в “холодній війні”, порушення світового балансу сил у зв'язку з розпадом соціалістичної системи;
- 2) помітне погіршення соціально-економічної та політичної ситуації в СРСР;
- 3) втрата центром контролю за подіями на місцях;
- 4) синхронне посилення відцентрових тенденцій у союзних республіках;
- 5) поразка путчу, тимчасова деморалізація консервативних сил;
- 6) намагання Росії зберегти домінуючу роль у період після поразки ГКЧП.

Поява Акта про незалежність України та відмова від принципів Союзу значною мірою були зумовлені проімперськими діями лідерів РРФСР. Відкрито проголошені претензії Росії на всі головні посади у новому Союзі, перехід Всесоюзної телерадіокомпанії і ТАРС у власність, а підприємств союзного підпорядкування – під юрисдикцію РСФРР та інше – все це абсолютно однозначно свідчило про бажання керівництва Росії, ліквідувавши старий центр, забезпечити собі роль лідера в новому Союзі. Така позиція Росії ще більше посилювала відцентрові тенденції.

Внутрішні чинники:

- 1) існування в Україні системи формально легітимних (законних за радянським правом) органів державного управління;
- 2) бажання київської номенклатури звільнитися з-під опіки центру;
- 3) певна стабільність українського товарного ринку;
- 4) активізація націонал-демократичного крила політичних сил республіки;
- 5) посилення відцентрових настроїв у суспільній думці після поразки ГКЧП;
- 6) дотримання політичного нейтралітету армійськими формуваннями, небажання правоохоронних органів виступити проти власного народу;
- 7) багатовікова боротьба народу за створення власної незалежної держави.

Проголошення незалежності стало своєрідною точкою відліку нового етапу історії України, поклато початок перехідному періоду, суть якого – у переході на якісно вищий рівень суспільного розвитку: у політичній сфері – від тоталітаризму до демократії; в економічній – від командної до ринкової економіки; у соціальній – від людини-гвинтика до активного творця власної долі; в гуманітарній – від класових до загальнолюдських цінностей; у міжнародній – від об'єкта до суб'єкта геополітики. Тобто, в цілому має бути здійснено перехід від становища “уламка імперії” – до власної державності, від формальної незалежності – до реального суверенітету. Але українське суспільство було недостатньо підготовлене до державотворчого процесу. Рішуча відмова від існуючого до серпня

1991 року зразка суспільного розвитку в умовах відсутності науково обґрунтованої моделі побудови незалежної держави зумовили на перших порах втрату орієнтирів, розгубленість, розчарування, а внаслідок цього – тривалий «урочистий марш на місці» на роздоріжжі реформ. Суспільні перетворення в Україні почалися за вкрай низького рівня політичної та економічної культури мислення. У суспільній свідомості домінуючими були настрої невдоволення, викликані наслідками брежнєвського періоду і невдачами перебудови. На час проголошення республікою незалежності в суспільній свідомості ще не встигло сформуватися і закріпитися усвідомлення масштабу нових завдань, більшість населення не визначила чітко свого місця в процесі державотворення.

Важливим аспектом оцінки стартових можливостей республіки після проголошення незалежності є визначення її природно-ресурсного потенціалу. У структурі природних ресурсів визначальну роль відіграють земельні, мінеральні, водні та лісові ресурси. На початку 90-х років частка сільськогосподарських угідь у структурі земель України становила 70%, орних земель – понад 55%, що було одним з найвищих показників у Європі та світі. Порівняно високою була і забезпеченість ріллею в розрахунку на одного жителя. В Україні цей показник становив 0,78 га, тоді як у Великобританії – 0,12 га, у Німеччині – 0,20 га, у середньому в Європі – 0,26, у світі – 0,29 га.

Маючи на своїй території понад 7 тис. родовищ корисних копалин, Україна належить до держав з середнім рівнем матеріально-сировинного потенціалу. Це пояснюється його незбалансованістю. З одного боку, на території республіки сконцентровані до 20% світових ресурсів марганцевих руд і понад 5% запасів залізних руд; національні запаси графіту, ртуті, бром, самородної сірки в декілька разів перевищують реальні потреби, але з іншого боку – абсолютно недостатня забезпеченість паливно-енергетичними ресурсами, насамперед нафтою та природним газом, рудами кольорових металів, фосфоритами, калійними солями. Крім того, за рівнем забезпеченості прісною водою в розрахунку на одного жителя Україна займає одне з останніх місць у Європі, а потреби в деревині республіка задовольняє за рахунок власних можливостей лише на 20-25%.

Аналізуючи стартові можливості, недостатньо зосереджуватися на основних параметрах природно-ресурсного потенціалу України, слід звернути увагу на особливості форм і методів його використання в радянський час. Ситуація в економічній сфері на початку 90-х років визначалася впливом чинників тривалої дії. У радянську добу загальносоюзні міністерства і відомства розпоряджалися 95% усієї власності, розташованої в Україні. Тотальне одержавлення економіки призвело до того, що 75-80% продукції української промисловості вироблялося підприємствами-монополістами. Безпосереднім наслідком такого становища стала надзвичайно низька конкурентоспроможність промисловості СРСР на світових ринках.

Серйозними успадкованими з радянських часів вадами української економіки були панування командних форм і методів управління, надмірна централізація та екстенсивний шлях розвитку господарства. Незалежна Україна змушена була успадкувати й структурну та територіальну диспропорційність економіки. Так, частка групи “А” (галузей, в яких вироблялися засоби виробництва) становила 70%, а групи “Б” (галузі, що виробляють предмети споживання) – 30%, тоді як у США промислова продукція групи “Б” становить майже 70%. Це означало орієнтацію української економіки не на людину, а на виробництво заради виробництва.

Майже 80% усього виробництва в Україні не мало закінченого технологічного циклу, а значить, залежало від імпорту комплектуючих виробів і сировини. Саме тому ще у листопаді 1991 року українські підприємства мали постійні господарські зв'язки з 33 тис. підприємств інших республік. У цей період лише зв'язки з Росією забезпечували 67,3% виробництва кінцевого продукту промисловістю України.

Українська економіка була надто мілітаризована. Свого часу на воєнні цілі витрачалося майже 35% союзного бюджету. Вагома частка цих коштів вкладалася в промисловість України. Тому в республіці після розпаду СРСР залишилося майже 30% союзного воєнно-промислового комплексу (ВПК), до 80% підприємств машинобудівних галузей були втягнуті у виробництво зброї. Зосередження в Україні значного потенціалу ВПК Радянського Союзу мало суперечливі наслідки. З одного боку, це зміцнювало економічний потенціал республіки якісним обладнанням, новітніми технологіями, кваліфікованими кадрами, з іншого – суттєво ускладнювало вирішення проблеми конверсії.

Перетворення України ще з 20-х років на одну з основних промислових баз СРСР призвело до значного погіршення екологічної ситуації в республіці. Непродумана концентрація металургійних, хімічних, енергетичних підприємств майже в усіх середніх та великих містах, шкідливі викиди в атмосферу, забруднення підземних та наземних вод, Чорнобильська аварія, невиправдана економія витрат на охорону природи поставили Україну в сфері екології на межу катастрофи.

Можливості України в економіці значною мірою визначались і дією соціально-психологічних чинників. У радянські часи поряд з культом дисципліни та відповідальності, що став необхідною умовою функціонування командної системи, було сформовано психологічний клімат колективної пасивності, утриманства, абсолютного пріоритету державних інтересів щодо особистих.

Таке становище в народному господарстві зумовило слабші стартові можливості України порівняно з багатьма іншими республіками. Це засвідчує офіційна статистика за 1990 рік. У цей час за розмірами валового національного продукту на душу населення наша республіка займала 7 місце, а за розмірами національного багатства на душу населення – 6 місце серед республік колишнього СРСР. За продуктивністю праці в промисловості Україна була на 9 місці, а у сільському господарстві ділила з Росією 5-6 місця.

Деформована структура господарського комплексу, що дісталася в спадок від колишнього СРСР у поєднанні з недосконалою організацією державної влади в Україні, незавершеністю розподілу функцій між законодавчою, виконавчою і судовою гілками суттєво ускладнила державотворчий процес на початковому етапі, що зумовило необхідність радикальних, нестандартних рішень і дій.

На перших порах керівництво України покладало значні надії на допомогу західних держав, але після формального визнання її незалежності відбулося певне дистанціювання Заходу. Забезпечивши власні потреби у військово-політичній сфері, західні країни на деякий час втратили інтерес до розвитку держав СНД, сконцентрувавши свою увагу на власних проблемах: США – на президентських виборах, Німеччина – на питаннях внутрішньої консолідації, Японія – на чотирьох островах Курильської гряди. А фінансова допомога використовувалася Заходом як своєрідний “важіль тиску” на Україну щодо ядерного роззброєння. Зазначимо, що за обсягом американської допомоги в 1992/1993 фінансовому році (з розрахунку на душу населення) Україна перебувала на десятому місці серед країн СНД, майже втричі поступаючись Росії.

Отже, на початковому етапі державотворення в Україні перебіг цього процесу значною мірою визначали такі чинники: невідповідність українського суспільства до державотворчих дій; успадкована від колишнього СРСР деформована структура народногосподарського комплексу; значний, але незбалансований природно-ресурсний потенціал; недосконала організація державної влади в республіці, незавершеність розподілу функцій між законодавчою, виконавчою і судовою гілками влади; певне дистанціювання Заходу після формального визнання незалежності України.

2. Референдум 1 грудня 1991 року та вибори Президента України

Реформи, започатковані в СРСР навесні 1985 року, дуже скоро вийшли з під контроль КПРС. З розвитком гласності все менше людей знаходили гармонію у відносинах між державою та особистістю. Комуністична ідеологія втрачала свою владу, в суспільстві посилювалася політична активність. Ці процеси в Україні одразу отримали національний відтінок. Почалися акції протесту проти закриття шкіл з викладанням предметів українською, витіснення національної мови зі сфери державного управління, книгарень, ЗМІ. В листопаді 1988 року, в Києві відбувся перший мітинг, присвячений проблемам охорони навколишнього середовища, під час якого В.Щербицького – першого секретаря КПУ – та інших партійних та радянських керівників було звинувачено у приховуванні інформації щодо наслідків Чорнобильської катастрофи.

В 1989 політичні страйки вибухнули в Донбасі, а в Києві було сформовано Народний Рух України. Навесні 1989 року в СРСР було проведено перші вільні вибори (з 1917 р.), які призвели до появи нового центру влади у вигляді дворівневої представницької системи: З'їзду Народних Депутатів СРСР та постійно діючої Верховної Ради СРСР, яка обиралася під час засідань з'їзду. В новій ситуації В.Щербицький довгий час не мав реальної влади. Диктатура партії та вся тоталітарна система невдовзі розлетілися вщент.

В березні 1990 року були проведені вибори в Верховну Раду УРСР та місцеві ради. Верховна рада оновилася на 90%. На політичній арені з'явилося багато нових політичних фігур, прибічників реформ. 15 травня Верховна Рада УРСР 12-го скликання вперше почала працювати як парламент – на постійній основі. Перша сесія тривала понад два місяці, а не два-три дні, як раніше. Сформувалися два блоки депутатів: парламентська більшість (“За Радянську суверенну Україну”) й опозиційна “Народна рада”. Робота Верховної Ради постійно транслювалася у прямому ефірі по радіо і телебаченню. Полеміка між депутатами негайно ставала відомою в суспільстві й сприяла його дальшій політизації.

Прийняття Верховною Радою УРСР Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року стало першим кроком до фактичного і юридичного утвердження незалежності України. Декларація визначила державний суверенітет України як верховенство, самостійність, повноту і неподільність влади республіки в межах її території, а також незалежність і рівноправність у зовнішніх відносинах. У цьому документі було виражено прагнення народу до створення демократичного суспільства, виходячи з потреб всебічного забезпечення прав і свобод людини, необхідності побудови правової держави та повноцінного політичного, економічного, соціального і духовного розвитку українського народу.

Однак, Декларація була лише проголошенням намірів. Справжній суверенітет можна було здобути, приймаючи закони, які реалізовували її вимоги. Союзний центр мав намір перешкодити цьому, щоб відстояти своє власне існування. Проект нового союзного договору Верховна Рада СРСР оприлюднила у листопаді 1990 року. Союзні республіки проголошувалися суверенними державами, які мали всю повноту влади на своїй території. Але далі визначалося повновладдя союзного центру щодо “захисту суверенітету і територіальної цілісності СРСР”. Проект перекреслював суверенітет республік, оскільки запроваджувалася норма про верховенство законів Союзу над республіканськими. Зокрема Декларації про державний суверенітет України суперечили майже всі пункти проекту нового союзного договору, які визначали повноваження Союзу – підписання міжнародних договорів, проведення зовнішньої політики, представництво в міжнародних організаціях, здійснення єдиної фінансової, кредитної і грошової політики тощо.

У Верховній Раді СРСР сформувалася впливова депутатська фракція “Союз”, яка відстоювала унітарну сутність наддержави. Саме ця фракція запропонувала провести референдум про долю СРСР, сподіваючись, що більшість населення висловиться за стабільність.

У грудні 1990 року відбувся З'їзд народних депутатів СРСР. Він ухвалив рішення про збереження Союзу РСР як “оновленої федерації рівноправних суверенних республік”. З'їзд схвалив проведення референдуму з питання збереження єдності радянської федерації у запропонованому “союзниками” формулюванні: *“Чи вважаєте Ви необхідним збереження Союзу Радянських Соціалістичних Республік як оновленої федерації рівноправних суверенних республік, у якій повною мірою гарантуватимуться права і свободи людини будь-якої національності?”* (у запитанні містилися формули, позбавлені юридичного змісту – “оновлена федерація”, “повною мірою”).

Важко було сумніватися в тому, що населення позитивно відповість на запитання референдуму, витримане у кращих традиціях компартійно-радянського популізму. Виборці потрапляли у психологічну пастку. Претензії до союзного центру поглиналися формулою про “оновлену федерацію”, а негативне голосування означало незгоду з тезою про рівноправність і суверенність власної республіки, з положенням про необхідність державних гарантій прав і свобод людей усіх національностей.

Політичні наслідки схвалення винесеного на референдум запитання були катастрофічними для національно-визвольного руху. СРСР одержував легітимну основу для існування. Декларації про суверенітет союзних республік перетворювалися на клаптики паперу. Союзний центр отримував

мандат на вжиття проти “сепаратистів” будь-яких заходів. Національні республіки загаялися референдумом у глухий кут.

Становище врятував голова Верховної Ради України Л.Кравчук, який переграв своїх московських колег простим та ефективним ходом. Український парламент одночасно із загальносоюзним референдумом своєю владою призначив проведення республіканського опитування. Прийшовши на виборчі дільниці, щоб відповісти на хитро поставлене всесоюзне запитання, громадянин діставав можливість відповісти й на запитання опитування: *“Чи згодні Ви з тим, що Україна має бути у складі Союзу радянських суверенних держав на засадах Декларації про державний суверенітет України?”*

17 березня 1991 року український народ відповів на обидва запитання. У голосуванні по союзному референдуму взяли участь 31 514 тисяч чоловік, або 83,5% тих, хто одержав бюлетені. На запитання референдуму відповіли “так” 22 111 тисяч чоловік, або 70,2%. Відповіли “ні” 8 820 тисяч чоловік, або 28%. Певну кількість бюлетенів дільничні комісії визнали недійсними.

У республіканському опитуванні взяли участь 31 465 тисяч чоловік, або 83,5% тих, хто одержав бюлетені. На запитання відповіли «так» 25 225 тисяч чоловік, або 80,2%. Відповіли «ні» 5 656 тисяч чоловік, або 18%.

Відповіді по референдуму і опитуванні виявилися однаковою мірою позитивними, хоч запитання були протилежні за змістом. Українські парламентарі заручилися народною підтримкою ухваленої ними 16 липня 1990 року Декларації про державний суверенітет.

Опитування 17 березня 1991 року залишилося в тіні Всесоюзного референдуму. Однак для української політичної еліти воно мало вирішальне значення. Вона зрозуміла, що втратить владу, якщо орієнтуватиметься на М.Горбачова і “союзників”. Позиції голови парламенту Л.Кравчука і суверен-комуністів зміцнилися. Коли “союзники” організували путч, щоб позбутися М.Горбачова, в Україні їх мало хто підтримав.

19 серпня 1991 року для повернення радянського суспільства зі шляху перебудови до колишніх порядків у Москві була здійснена спроба державного заколоту. Його ініціатори – представники вищого державного керівництва СРСР – заявили, що у зв’язку з нібито хворобою Президента Радянського Союзу Михайла Горбачова країною керуватиме Державний комітет з надзвичайного стану.

Комітет оголосив про запровадження на півроку в окремих регіонах Радянського Союзу надзвичайного стану. Припинялася діяльність усіх політичних партій, окрім КПРС, громадських організацій і рухів демократичного спрямування, заборонялися мітинги, демонстрації, страйки, запроваджувалася жорстка цензура над засобами масової інформації. У Москві, де відбувалися головні події, було виведено на вулиці та майдани міста війська. Якщо реакція тодішнього керівництва Української РСР на події в Москві була стриманою, то державницькі сили від початку заколоту зайняли принципову позицію, розуміючи, чим загрожує Україні перемога Державного комітету з надзвичайного стану. 20 серпня Народна Рада, організована опозицією в парламенті, засудила державний заколот. 19 – 22 серпня 1991 року масові мітинги-протести проти дій заколотників відбулись у Києві, Львові, Харкові, Донецьку та інших містах України.

24 серпня 1991 року Верховна Рада України прийняла історичний документ виняткового значення для долі українського народу – Акт проголошення незалежності України, в якому зазначалося: *“Виходячи із смертельної небезпеки, яка нависла над Україною у зв’язку з державним переворотом в СРСР 19 серпня 1991 року, продовжуючи тисячолітню традицію державотворення в Україні, виходячи з права на самовизначення, передбаченого Статутом ООН та іншими міжнародно-правовими документами, здійснюючи Декларацію про державний суверенітет України, Верховна Рада урочисто проголошує незалежність України та створення самостійної Української держави – України. Територія України є неподільною і недоторканою. Віднині на території України мають чинність виключно Конституція і закони України”*.

За Акт проголосувала абсолютна більшість депутатів Верховної Ради. УРСР перестала існувати. 24 серпня 1991 року наша держава офіційно отримала назву – Україна, що відповідає історичній традиції. Розпочався процес утвердження атрибутів державності, без яких не існує суверенних

держав. 4 вересня 1991 року над куполом будинку Верховної Ради замайорів національний синьо-жовтий український прапор.

Керівництво Верховної Ради України чітко усвідомлювало необхідність подальшої легітимації незалежності України у загальноприйнятій для демократичних держав спосіб. Акт проголошення незалежності не був наділений відповідною юридичною силою, й Україна впродовж більш ніж трьох місяців залишалася невизнаною державою світу. Ситуацію потрібно було змінювати у такий юридичний спосіб, який би не викликав жодних сумнівів у світовій спільноті щодо легітимації проголошення незалежності України та сприяв визнанню міжнародної правосуб'єктності нашої держави.

Проведення всеукраїнського референдуму з питання про незалежність дозволяло Україні набути нового міжнародно-правового статусу – суверенної та незалежної держави. Безперечно, за умови проведення по-справжньому демократичного та прозорого всенародного голосування і наступного визнання його наслідків, як і самої Української держави, іншими державами світу. З цією метою було вирішено провести Всеукраїнський референдум, оскільки саме ця форма безпосередньої демократії була найпоширенішою у світі щодо легітимації незалежності держав.

До проведення 1 грудня 1991 року республіканського референдуму на підтвердження Акта проголошення незалежності України зобов'язувала й Постанова Верховної Ради Української РСР від 24 серпня 1991 року № 1427 “Про проголошення незалежності України”. Тим більше, що попередньо, 3 липня 1991 року, прийнявши Закон “Про всеукраїнський та місцеві референдуми”, сформувала належні законодавчі основи для проведення цього референдуму.

Юридично питання проведення всеукраїнського референдуму було врегульоване нормами декількох нормативно-правових актів, прийнятих Верховною Радою УРСР. Це, насамперед, Закон України “Про всеукраїнський та місцеві референдуми” від 3 липня 1991 року; Постанова Верховної Ради України “Про забезпечення проведення всеукраїнського референдуму і виборів Президента України та створення рівних умов кандидатам у Президенти” від 11 жовтня 1991 року; Постанова Верховної Ради України “Про форму бюлетеня для голосування на Всеукраїнському референдумі”.

На всеукраїнському референдумі кожен громадянин мав чітко відповісти “Так, підтверджую”, або “Ні, не підтверджую” на запитання: “*Чи підтверджуєте Ви Акт проголошення незалежності України?*”.

Всього ж у референдумі взяло участь 84,18% (31 млн. 891,7 тис.) українських громадян. Із них позитивно відповіли 90,32% (28 млн. 804,1 тис.) виборців. Зокрема, в Автономній Республіці Крим відповіли на запитання референдуму “Так, підтверджую” 54,19% громадян; у Севастополі – 57,07%; у Донецькій, Луганській, Одеській, Харківській областях підтвердили Акт про незалежність понад 80% виборців; в Івано-Франківській, Львівській, Тернопільській, Волинській, Рівненській, Житомирській, Київській, Хмельницькій, Черкаській, Вінницькій областях за незалежність проголосувало понад 95%, у решті областей – понад 90%. Загалом у 19 областях та у місті Києві за створення незалежної Української держави висловилися понад 90% громадян. Проти незалежності України висловилися 7,58% громадян.

В один день з референдумом відбулися і вибори Президента України.

У голосуванні щодо вибору Президента України взяли участь 31 млн. 892,4 тис. чоловік. До виборчого бюлетеня були включені:

- Голова Верховної Ради УРСР *Л.Кравчук*;
- голова Львівської облради *В.Чорновіл*;
- голова Української республіканської партії *Л.Лук'яненко*;
- заступник Голови Верховної Ради України *В.Гриньов*;
- голова Української народної партії *Л.Табурянський*;
- голова Народної ради в парламенті України *І.Юхновський*.

Незважаючи на істотні розходження в програмах, усі кандидати підтримували *ідеї незалежності* України.

У результаті голосування Президентом України був обраний *Леонід Кравчук*, за якого віддали голоси 19 млн. 643,6 тис. громадян (61,56% тих, хто взяв участь у голосуванні). Друге місце зайняв лідер Народного Руху України *В'ячеслав Чорновіл* (23,27%).

Отже, Голову Верховної Ради УРСР підтримали більше половини українських виборців. Його передвиборчою програмою була *програма п'яти "Д"*: Державність, Демократія, Добробут, Духовність, Довіра.

5 грудня 1991 року на засіданні Верховної Ради України Л.Кравчук прийняв присягу Президента України, виклав програмні орієнтири своєї політики на новій посаді. "Президент, – підкреслив він, – одержавши владу від народу, повинен служити йому і забезпечувати добробут, права і свободи кожної людини".

3. Значення Всеукраїнського референдуму

Отже, 1 грудня 1991 року відбулися дві події історичної ваги – понад 90% громадян, які взяли участь у Всеукраїнському референдумі, висловилися за незалежність України, водночас було обрано Президента республіки – Л.Кравчука (понад 61% голосів).

Український референдум став останньою крапкою і в руйнуванні Радянського Союзу. Ось як прокоментував результати референдуму американський тижневик "Тайм": "Росія може існувати без України; Україна може існувати без Росії. Але Радянський Союз не може існувати без України. Він закінчився". Згодом, у 1993 році Президент України Л.Кравчук констатував: "Саме позиція України стала головною перешкодою для укладання нової Союзної угоди". На початку грудня він не поїхав у Москву, де повинне було відбутися парафування цього документа – чекав результатів референдуму. Через тиждень після нього Президент РРФСР Б.Єльцин, Президент України Л.Кравчук і голова Верховної Ради Білорусі С.Шушкевич під Мінськом, у Біловезькій Пущі, заявили, що СРСР як суб'єкт міжнародного права припиняє існування.

Воля народу, офіційно закріплена підсумками референдуму, дозволяла перетворити умовну тезу Конституції СРСР про право націй на самовизначення аж до відокремлення, на безумовний правовий механізм. Наша країна фактично відкривала шлях виходу з СРСР для інших новоутворених незалежних держав. З цього приводу відомий американський політолог Збігнев Бжезинський сказав: "Політична самостійність України приголомшила Москву і стала прикладом, який, хоча спочатку і не дуже впевнено, але потім наслідували інші радянські республіки". На геополітичній карті світу постала нова самостійна держава – Україна.

За результатами референдуму вже ні в кого не могло бути сумніву, чи український народ хоче мати свою самостійну державу. Втретє за 350 років від Визвольної війни середини XVII століття Україна здобула самостійність. Головним завданням стало збереження незалежності й суверенності Української держави, недопущення помилок, зроблених на двох попередніх етапах існування державності, – у середині XVII ст. і в 1917 – 1920 рр. XX ст.

Незалежність України була визнана всіма колишніми радянськими республіками, світовим співтовариством. Так, уже 2 грудня 1991 року Україну визнали Польща та Канада, 4 грудня – Литва і Латвія, 5 грудня – Аргентина, Болгарія, Болівія, Росія і Хорватія. Всього протягом грудня 1991 року незалежність України визнали 68 держав, а загалом упродовж першого року незалежності її визнали 140 держав.

Своїм вибором 1 грудня 1991 року український народ підтвердив відданість ідеалам демократії, свободи, побудови власної держави. Результати Всеукраїнського референдуму засвідчили, що комуністична доба закінчилася, і не було вже такої сили, яка могла б повернути колесо історії назад.

День 1 грудня 1991 р. назавжди залишиться важливою датою в історії українського народу, бо саме тоді вільним волевиявленням громадян було підтверджено Акт проголошення незалежності України, прийнятий Верховною Радою. Наш народ використав свій історичний шанс мирним демократичним шляхом реалізувати ідею відродження перерваної національної державності. Всеукраїнський референдум поклав початок розбудови суверенної України.

Як наслідок республіканського референдуму, у наступні роки становлення суверенної України було продовжено. 28 січня 1992 року національний синьо-жовтий прапор отримав статус державного. 15 січня 1992 року державним гімном України стала музика композитора М.Вербицького на слова П.Чубинського "Ще не вмерла Україна...". 19 лютого 1992 року Верховна Рада України затвердила Тризуб як малий герб України. Національна символіка перетворилася на державну. У 1996 році було ухвалено Конституцію України.

Перший Всеукраїнський референдум відіграв доленосну роль у становленні України як незалежної держави. Для українського народу він був не лише випробуванням на політичну зрілість, а й школою народовладдя, адже вперше в історії України її майбутнє залежало насамперед від волевиявлення громадян. Референдум довів реальну спроможність українського народу самостійно вирішувати найважливіші питання суспільного та державного життя, коли понад 90 відсотків громадян підтвердили Акт проголошення незалежності. Це волевиявлення народу ознаменувало шлях до створення Суверенної Соборної Української Держави, розбудови демократичного суспільства.